

2000 Sonrası Türkiye Mekân Siyasetinde “Başka TürLü” Mimarlık ve Planlama Pratikleri¹

Öncül Kırlangıç, Murat Cemal Yalçınan

2000’li yıllar, neoliberal kentleşmenin dünya metropollerini hızla dönüştürdüğü bir dönem olarak hatırlanacaktır. Mega projelerle birlikte büyük ölçekli kentsel dönüşüm ve yenileme faaliyetleri, kentleri mekânsal olduğu kadar ekonomik ve toplumsal olarak da dönüştürmekte; yeni ekonomik sektörleri, yaşam alanlarını ve biçimlerini metropollere tanıtırırken eskiye dair hemen her şeyi yok etmektedir. Bu sürecin mekânsal adaleti sarsan, toplumsal eşitsizlikleri artıran, ekolojik tahribatlara neden olan ve çok sayıda insanı yerinden eden yönleri de bilinmekte; neoliberal şehirciliğin, mülksüzleştirme ve çitleme yoluyla açtığı bu derin yaralar metropollerde giderek sıradanlaşmaktadır (Harvey, 2013; Merrifield, 2015). Dünya metropolleri açısından hiç de iç açıcı olmayan bu tablo içerisinde mimarlık ve planlama meslekleri; neoliberal kentleşmeye hızla angaje olmaları ve küresel kapitalizmin kent mekânının üretimi ve dönüşümünde kullandığı birer araç haline gelmeleri nedeniyle eleştirilmektedir (Swyngedouw vd., 2002).

Bu dönemde Türkiye’de de neoliberal şehircilik yerleşmiş, kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri ile mega projeler sıklaşmış, bu projeler çoğu zaman dışlayıcı söylemler ve baskıcı yöntemler ile hayata geçirilmiş, sonuçları itibarıyla de dünyadaki örnekleri gibi adaletsizlik, eşitsizlik ve ekolojik tahribata neden olmuş; mülksüzleştirme ve çitleme faaliyetlerini de aynen tekrarlamışlardır (Türkün ve Ünsal, 2014; Yalçınan vd., 2014). Bu projelerin çeşitli aşamalarında yer alan mimar ve planlılar, meslek etiği ve kamu yararı çerçevesinde çok sayıda tartışmaya konu olmaktadır (Akpinar ve Aysev, 2011; Baş, 2006). Öte yandan, Türkiye’de mimarlık ve planlama mesleklerinde düşük ücretli ve güvencesiz çalışma koşulları, işsizliğin ve hayal kırıklığının yaygınlaşması da bu döneme özgü tartışma konuları arasında yer almaktadır (Aykaç ve Sert, 2018; Penpecioglu ve Taşan-Kok, 2016).

Tüm bu olumsuz tabloya rağmen, 2000’lerin mimarlık ve planlama ortamında

yüzünü neoliberal politikaların yarattığı toplumsal mekânsal ve ekolojik sorunlara dönen, gündemine kent yoksulluğu, konut sorunu, çevrenin ve doğal kaynakların tahribatı, soylulaştırma ve yerinden etme projeleri, göç ve mültecilik gibi konuları alan pratikler de şekillenmiştir. Bu pratikler literatürde katılımcı (*participatory*), küçük ölçekli (*small-scale*), kendin yap (*do-it-yourself*), gerilla (*guerilla*), aktivist (*activist*) gibi tanımlamalarla ele alınmakta ve yoğun bir şekilde çalışılmaktadır (Cupers, 2014; Hou, 2020; Sager, 2016).

Mimarlık ve planlama alanlarında farklı coğrafyalarda kentsel meselelerle ilişki kuran eleştirel yaklaşımlar ve deneyimler, dünya genelinde toplumsal hareketlerin yükselişe geçtiği 1960’lı ve 70’li yıllara kadar geri gider. Bu dönemde kenti ve mekânı mercek altına alan tartışmalar, uzmanlık bilgisi ve disiplin sınırları üzerine tartışmaları derinleştirdiği gibi katılımcı, savunucu, radikal ve benzeri sıfatları da meslek alanlarımıza sokmuştur. 2000’li yıllarda ise kentlerde ve disiplinlerde yaşanan dönüşümlerle birlikte mimarlık ve planlamaya dönük arayışlar da dönüşerek devam etmekte ve şekillenmektedir. Bu anlamda, mega projeler ve kentsel dönüşüme karşı hareketler ile kent yoksulluğu ve konut sorununa dair mücadeleler dikkat çekicidir. Birkaç örnek verecek olursak, en kapsamlı ve geniş organizasyonlardan birisi, Londra’da kentsel meseleler ile planlama tartışmalarına alternatifler geliştirmek, neoliberal şehirciliğe geçit vermemek üzere çok farklı organizasyonların bir çatı örgütü gibi çalışan, mimarlık ve planlama uzmanlıklarından çokça destek alan ve Londra’daki üniversitelerin ilgili bölümleriyle de yakın ilişki içerisinde olan *Just Space* (Adil Mekân) isimli şemsiye örgüttür. Bu grup Alternatif Londra Planı gibi katılımcı süreçlerden bazı spesifik plan ve projelere karşı çıkışlara kadar çok sayıda faaliyetin örgütleyicisidir. Bir başka örnekte, Roma’da hızla artan evsizler nedeniyle 2012 yılında *Tsunami Tour* (Tsunami Turu) adlı bir kampanya doğar ve

boş binalar işgal edilmeye başlanır (Martínez López, 2019). Mimar ve plancıların da yer aldığı *Ev için Sosyal Meclis (Assemblea Sociale per la Casa-ASC)* ise işgal sonrası mekânsal ihtiyaçların giderilmesi için kolektif inşa atölyeleri düzenlemektedir (*Resim 1*). Diğer yandan, Atina’da Alexandras konut kompleksi mücadelesi de soylulaştırma ve yerinden etme süreçlerine karşı önemli bir deneyimdir (Stavrides, 2018:85-98). 1930’lu yıllarda inşa edilen ve dönemin önemli sosyal konut örneklerinden olan kompleksin yıkımı için devletin çeşitli girişimlerine karşı bölge sakinleri ve aktivistler uzun soluklu bir mücadele süreci örgütlerler. Bu mücadeleye dahil olan Atina Ulusal Teknik Üniversitesi (NTUA) Mimarlık Okulu’ndan akademisyenler ve öğrenciler de binaların tarihine saygı duyan ve sakinlerinin kullanımından dersler çıkaran bir iyileştirme planı hazırlamanın yanı sıra yapılı çevreye ve bölgedeki gündelik yaşama dair görsel ve yazılı pek çok verinin kamuoyuyla paylaşılmasına katkıda bulunurlar (*Resim 2*). Benzer örnekler dünyanın dört bir yanında, giderek artan sayıda gözlenmektedir.²

Resim 1. Ev için Sosyal Meclis’in re-biennale etkinliği (Kaynak: rebiennale.org).

Resim 2. Alexandras konut kompleksi (Kaynak: cngreece.gr).

Çalışmanın odağında, bu tür örneklerin mekân siyaseti³ ile ilişkisellik içerisinde değerlendirilmesi yer almaktadır. Planlama ve mimarlık mesleklerinin mekânla kurduğu ilişkiye dönük tartışmalar, Lefebvre’nin 70’li yıllarda ortaya koyduğu mekân kavramsallaştırması doğrultusunda farklı bir boyut kazanmıştır. Lefebvre, mekânın toplumsal ilişkilerden bağımsız düşünülmemeyeceğine ilişkin güçlü bir kavramsal çerçeve ile mimar ve plancıların uzmanlık bilgilerinin tarafsız olmadığını (1974/2014:70-72) dahası mekâna dair bilginin uzmanlık alanlarının mülkiyetine hapsedilemeyeceğini savunur (1974/2014:115). Lefebvre’nin kuramsal çerçevesine yeni güzer-gâhlar ekleyen Massey’e göre de mekân karşılıklı ilişkilerin ürünüdür; zaman ve toplumsal güç ilişkileri ile ilişkisellik içerisinde kavramsallaştırılarak farklılığın, çoğulluğun, çeşitliliğin varlığı üzerinden kabul edilmelidir (2005, 2016). Massey (2016) için mekânın kavramsallaştırılması konusu toplumsal güç ilişkilerinden, dolayısıyla siyasetten bağımsız düşünülemez: “En güçlü toplumsal mekân kavramsallaştırmalarından biri, onun toplumsal ilişkiler ve etkileşimler aracılığıyla kurulduğunu ve bundan dolayı her zaman her yerde iktidarın ifadesi ve aracı olduğunu teslim etmekten geçer.” (2016:37) Bu anlamda mekân siyaseti, mekânın siyaseti ve siyasetin mekânı şeklinde kurularak ağırlığın mekâna ya da siyasete verildiği düşünsel düzlemlerin ötesinde, mekânın ve siyasetin bir bütün olarak ele alınışını içerir. Massey, mekân literatüründe siyasetten arındırılmış mekân tanımlamalarını ve siyaset literatüründe mekânı statikleştiren yaklaşımları tartışmaya açarak, her iki durumun da mekânı siyasetten ve siyaset olasılığından mahrum etmek anlamına geldiğini söyler (1994:250). Tartışmanın devamında mekânın mutlak değil ilişkiel olduğunu vurgular (1994:261) ve mekânı, yerelden küresele tüm ölçeklerde toplumsal ilişkilerin ve etkileşimlerin eşzamanlı bir arada varoluşu olarak, karşılıklı ilişkilerle inşa edilmiş olarak kavramsallaştırmamız gerektiğini belirtir (1994:264).

Çalışmanın kuramsal izleği de bu bağlamda, birbirini tamamlayan iki soru etrafında şekillenmektedir: Mimar ve plancılar, mekân siyasetini nasıl etkilemektedir? Mekân siyaseti, mimar ve plancıları nasıl etkilemektedir? Bu doğrultuda, 2000 sonrası Türkiye’de mimarlık ve planlamanın eleştirel pratiklerine örnek olarak seçilen gruplar aracılığıyla mimar ve plancı-

ların mekân siyasetiyle ilişkisi ele alınmaktadır. Başka Bir Atölye, Dayanımcı Atölye, Düzce Umut Atölyesi, Herkes için Mimarlık Derneği, Mimar Meclisi ve Plankton Project grupları, 2000’li yıllar Türkiye mekân siyasetinde belirli bir etki alanı yaratmış mimarlık ve planlama pratiklerine sahiptir. Grupları ortaklaştıran bağlamın “başka türlü” mimarlık ve planlama arayışları olduğu görülmektedir. Bu gruplara ilişkin bilgiler, üyeleriyle yapılan derinlemesine görüşmeler, basılı ve dijital kaynaklar ile çeşitli çalışmalarda alınan katılımcı gözlem notlarına dayanmaktadır. Bu makalenin her iki yazarının da söz konusu gruplardan bir ya da birkaçı ile gönüllü çalışma geçmişi bulunduğu da altı çizilmelidir. Değerlendirme zemini ise 2000 sonrası Türkiye mekân siyaseti gündemleri ile kentsel muhalefet aktörlerinin kavramsal izleği içerisinde önemli yer tuttuğu yine bu çalışma kapsamında tespit edilen mücadele, dayanışma, kolektif kavramlarının grupların sözcük dağarcıklarındaki izleri sürülerek gerçekleştirilmektedir.

“Başka Türlü”: Mimarların ve Plancıların Mekân Siyasetine Etkisi

2000’li yıllarda mekân siyasetinin geldiği nokta mimarlık ve planlama disiplinlerini önemli derecede etkilerken, mekân siyasetinde mimar ve plancıların etkisi de giderek artmaktadır. Mimarlık ve planlama alanlarında 1960’lı ve 70’li yıllardan başlayarak günümüze gelen eleş-

tirel pratikler sayesinde mekânı korumayı, savunmayı hedefleyen ve kullanıcı toplulukları merkezine alarak örgütlenen deneyimler ortaya çıkmaktadır. Farklı coğrafyalarda gelişen çok sayıda pratik, mimar ve plancıların uzmanlık bilgileriyle mekân siyasetine dair gündemleri etkileyebildiklerini ve kentsel muhalefeti güçlendirebildiklerini, mekâna alternatif yaklaşımları ile siyaseten de farklı tartışma alanları açabildiklerini göstermektedir (Martínez López, 2019; Stavrides, 2017). 1980’lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye’de de neoliberal şehircilik hamlelerine, kentsel dönüşüm projeleri ve mega projelere karşı gelişen ve çeşitlenen bir kentsel muhalefet olduğu, bu muhalefetin zaman zaman karşı çıktıkları projeleri durdurdukları ve/veya geciktirdikleri görülmektedir. Dönemin kentsel muhalif aktörleri arasında başta meslek odaları olmak üzere, mahalle örgütlenmeleri, sivil inisiyatifler ve kentsel ittifaklar⁴ bulunmaktadır (Yalçın ve Çavuşoğlu, 2011). Bu dönemde mimar ve plancılar kentsel muhalefet içerisinde aktif olarak yer almanın ötesinde, özellikle meslek odaları üzerinden, bu muhalif hareketlerin tetikleyicileri, çekici güçleri olmuşlardır. Kentsel muhalefetin 2000’lerde iyice çeşitlenen ve güçlenen yapısı, zaman içerisinde, Türkiye’de mimarlık ve planlamanın eleştirel pratiklerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Bu grupların ortaklaştıkları nokta başka türlü bir mekân ve meslek alanı arayışıdır. Bir arayış vardır çünkü mimar ve

Resim 3. Dayanımcı Atölye'nin de içinde yer aldığı Sulukule Atölyesi tarafından hazırlanan Sulukule Alternatif Projesi'nden örnek (sulukuleatolyesi.blogspot.com).

şehir plancıları ne mekâna dair alınan kararlardan ve bu kararların içinde alındıkları süreçlerden ne de bu mekânın üretilmesi sürecinden kendilerine biçilen rolden memnundur. Bu çalışma kapsamında ele alınan Başka Bir Atölye, Dayanışmacı Atölye, Düzce Umut Atölyesi, Herkes için Mimarlık Derneği, Mimar Meclisi ve Plankton Project⁵ grupları ilgilendikleri mekânsal meseleler çerçevesinde yarattıkları etki alanı bağlamında seçilmiş, bu grupların incelemesi üzerinden hem mimar ve şehir plançılarının yarattıkları gündem ve sundukları uzman bilgisi üzerinden mekân siyasetine etkileri, hem de mekân siyasetinin bu meslek alanlarına etkisi çözümlenmeye çalışılmıştır.

Dayanışmacı Atölye, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden bir grup öğretim elemanı ve öğrenci tarafından İstanbul’da kentsel dönüşüm baskısı altındaki mahallelerin verdiği mücadeleye bir anlamda uzman bilgisi ile destek olma amacıyla 2003 yılında kurulmuş, hızla farklı üniversitelere ve farklı disiplinlere yayılarak genişlemiş ve katılımcı, yaşayan mer-

kezli alternatif süreçler geliştirmeye çalışmıştır. Atölyenin çalışmaları, 2007’de *Gülsuyu-Gülsensu Dayanışmacı Planlama Atölyesi* ve 2009’da *Sulukule Atölyesi* ile görünür hale gelmiştir. Katılımcı sayısı çalışmaların yoğunluğuna göre değişen grup, çalışmalarını açık çağrılı davetler aracılığıyla toplanan gönüllüler etrafında kurar. Grubun temel yaklaşımı, mahallelilerin öz örgütlülüğünü ve kapasitelerini güçlendirecek bilgileri mahalleliyle birlikte üreterek yine mahallelinin kullanımına sunmaktır. Bu anlamda katılımcı bilgi üretimi ile savunucu ve radikal planlama denemeleri grubun başlıca faaliyet alanını oluşturmaktadır. Dayanışmacı Atölye, faaliyetlerini uzunca bir süre Bir Umut Derneği çatısı altında sürdürmüş, ilgilendiği meseleye ve ihtiyaca göre genişleyen/daralan, gerektiğinde dernekten bağımsız hareket edebilen esnek bir yapıyı tercih etmiştir. Bu esnek yapı, burada ele alacağımız diğer bir grup olan Düzce Umut Atölyesi’nin kurulmasına da vesile olmuştur.

Herkes için Mimarlık Derneği, mimarlar ve mimarlık öğrencileri tarafından 2011 yılında kurulmuştur. Derneğin dört maddede sıralanan hedefleri “toplum yararını gözeten bir mimarlık için örnekler ortaya koymak” ifadesi ile başlamaktadır. İşleyiş biçimi ise “açık çağrılar ya da davetler yoluyla katılımcı süreçler” oluşturulması, çalışmalarda yer alanlar arasında “karşılıklı sorumluluğa dayalı yatay bir ilişki” kurulması ifadeleriyle tarif edilmektedir. Taksim Gezi Parkı’nı korumaya dönük etkinliklerde aktif olarak yer alan grup, Türkiye’nin farklı şehirlerinde atıl köy okullarının onarılması, kadınlara ve çocuklara hizmet edecek çok fonksiyonlu mekânların üretilmesi gibi konularda çalışmalarını sürdürmektedir. Grubun etki alanı oldukça geniştir ve çalışmalarını farklı katılımlara açık, esnek bir yapıyla kurgulamaktadır.

Düzce Umut Atölyesi, 1999 Marmara depremiyle evsiz kalan Düzceli kiracı depremzedelerin 13 yıl süren konut hakkı mücadeleleriyle dayanışmak için kurulmuştur. *Evsiz Depremzedeler Dayanışma ve Konut/Yapı Kooperatifi*’ni kuran ve konutlarının üretimini her aşamasında söz sahibi olmak isteyen depremzedelerle uzun yıllardır dayanışma içerisinde olan Bir Umut Derneği ve Dayanışmacı Atölye’nin 2015 yılında yaptığı açık çağrıyla farklı disiplinlerden insanlar bir araya gelmiştir. Düzce ve İstanbul’da gerçekleştirilen atölye çalışmalarıyla katılımcı bir tasarım süreci kurgulanarak 2016 yılında bütün detay işleriyle

Resim 4. Herkes için Mimarlık Derneği Yırca Sabunevi uygulama atölyesi, 2017 (herkesicinmimarlik.org).

Resim 5. Düzce Umut Atölyesi, Düzce Umut Evleri Vaziyet Planı Oyunu, 2015 (duzceumutatolyesi.wordpress.com).

birlikte mimari proje tamamlanmış ve inşaatı başlanmıştır. Grup, inşaatın ilk yıllarında katılımcı araçlar ve etkinlikler yoluyla süreci desteklemeye devam etmiş, sonrasında, faaliyetlerine ihtiyaç kalmadığı zaman dağılmıştır.⁶ *Düzce Umut Evleri* inşaatı tamamlanmaya yaklaşımaktadır.

Başka Bir Atölye, 2015 yılında adını duyuran ve çalışmalarını mimarlık alanının sınırlarının ötesindeki kesişimlerle gerçekleştiren bir gruptur. Grubun kökleri Kocaeli Üniversitesi Mimarlık Bölümüne ve Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Kent Düşleri Atölyelerine uzanmaktadır. Çalışmaları arasında; araştırma faaliyetinin eleştirel hale getirilmesi yoluyla hazırlanan *Gölcük Mimari Miras* kitabı, *Haliç Dayanışması* için bilgi ve belge üretimleri, araştırmacı ve araştırılan hiyerarşisi dışında hiyerarşisiz bir kentsel araştırma süreç ve yönteminin kurgulandığı *Amed Kent Atölyesi* bulunmaktadır. Çeşitli kurumlarla, gruplarla ve kişilerle toplumsal cinsiyetten müştereklere pek çok konuda tartışma ve üretim zeminlerini genişlettikleri ortak çalışmalar gerçekleştirmektedirler.

Mimar Meclisi, 2015 yılında *Küçük Armutlu (FSM) Mahallesi Yerinde ve Yerlisiyle İyileştirme Ulusal Mimari Fikir Projesi Yarışması* ile kurulmuştur. Yarışmanın tüm aşamaları, mimarlık alanının araçları ile Küçük Armutlu Mahallesi'nde kentsel dönüşüme karşı verilen örgütlü mücadeleyi güçlendirmeye yönelik olarak kurgulanmıştır. Kendini “mesleki hizmet ve düşünce üreten demokrat-ilerici-politik bir topluluk” olarak tanımlayan grup “kent ve barınma hakkına ulaşamayan, sosyal ve ekonomik olarak adaletsizliğin kısılcığında kalmış halk kesimi” için projeler önermekte, uygulamalar gerçekleştirmektedir. Çalışmalarına örnek olarak farklı gecekondu mahallelerindeki konutların ihtiyaca uygun olarak tasarlanması ve iyileştirilmesi, Hasan Ferit Gedik sokak tabelası tasarımı, Dilek Doğan Parkı tasarımı ve uygulaması verilebilir.

Plankton Project, İstanbul Teknik Üniversitesinde okuyan bir grup mimarlık ve şehir bölge planlama öğrencisinin Tunceli Ovacık'ta 2015 yılında *DURAKOvacık* projesine başlamaları ile kurulmuştur. Grup, küçük ölçeklerde gerçekleştirdikleri üretimleri, geliştirdikleri işbirlikleri ve yürüttükleri tartışmalar ile “mimarlığın imkânlarının ne olabileceği” sorusuna yanıt aramıştır. Plankton Project, işbirliği olarak tanımladıkları ortak üretimleri oldukça önemsemektedir. Örneğin Düzce Umut Evle-

ri'nde hayata geçen *AÇIKŞANTIYE*bebeköy projesini üretmiş, Tarihi Yedikule Bostanları Koruma Girişimi ile birlikte bostancılar için *BARAKAYedikule* projesini gerçekleştirmiştir. Üyelerinin mezun olarak farklı yerlerde işe başlamaları ya da lisansüstü eğitim için yurtdışına gitmeleri gibi nedenlerle grubun çalışmaları ivme kaybetmiştir.

Görüldüğü gibi farklı gruplar farklı motivasyonlarla ve farklı ölçeklerdeki üretimleriyle mimarlık ve planlama alanlarında “başka türlü” ürün ve ilişkilerin var olabileceğini göstermiş; kurguladıkları ürün ve üretim ilişkileriyle mekân siyasetinde çok farklı pozisyonlardan çok farklı gündemlere etki edebilmişlerdir.

Mücadele, Dayanışma, Kolektif: Mekân Siyasetinin Mimar ve Planlılara Etkisi

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerin ve söz konusu grupların kendi paylaşımlarının öne çıkardığı 3 kavram; mücadele, dayanışma ve kolektif kavramlarıdır.

Resim 6. Başka Bir Atölye'nin Haliç Dayanışması için hazırladığı poster (baskabiratolye.com)

Resim 7. Mimar Meclisi, Küçük Armutlu Mahallesi'nde Kolektif İnşaat Atölyesi, 2016 (facebook.com/mimarmeclisi).

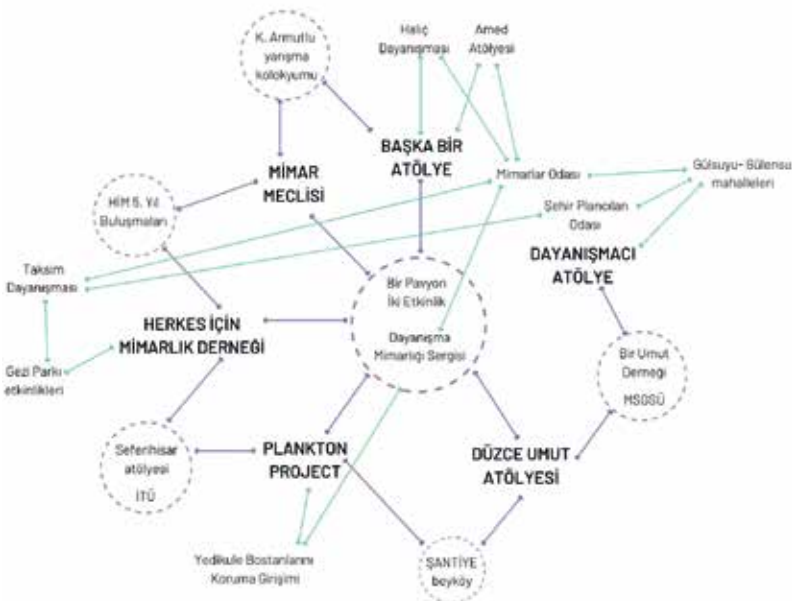

Resim 8. Plankton Project DURAKovacak projesi yapım aşaması, 2015 (arkitera.com).

2000'li yıllarda Türkiye'de mekân siyasetinde mücadele kavramı, mega projeler ve kentsel dönüşüm karşıtı mücadelelerden çevre mücadelelerine kadar farklı alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Mücadele kavramı Dayanışmacı Atölye, Düzce Umut Atölyesi, Başka Bir Atölye ve Mimar Meclisi'nin sözcük dağarcığında doğrudan yer alırken, Herkes için Mimarlık Derneği ve Plankton Project, kavramla sınırlı ve/veya dolaylı ilişki kurmaktadır. Öte yandan mücadelenin anlamı gruplar için iki yönlüdür. Bu yönlerden ilki, mimarlık ve planlamanın araçlarıyla kentsel muhalefet aktörlerini güçlendirmeye dönüktür. İkincisi ise mimarlık ve planlama mesleklerinin mevcut pratiklerine dönük eleştirilerle şekillenen, üniversiteler ve meslek odaları da dahil olmak üzere, kurumlar eliyle üretilen formal mimar-

Resim 9. Grupların ilişkisel haritası.

GRUPLARIN İLİŞKİSEL HARİTASI

lık ve planlama anlayışlarıyla mücadeleye işaret etmektedir.

Dönemin mekân siyaseti dinamikleriyle ilişkilenen ve grupların sözcük dağarcığında bulunan bir diğer kavram ise dayanışmadır. Yardımlaşma, ortaklaşma gibi anlamlarıyla birlikte toplumsal ilişkilerin tesisine ilişkin düşünülecek olan dayanışma kavramı, gruplar açısından hem toplumun farklı kesimleriyle dayanışmaya hem de mesleki dayanışmaya referans vermektedir. Mekânın ve mekâna dair üretimlerin yarattığı ortaklığın, gruplar için toplumsal ve mesleki dayanışmaya dair kurucu öge olduğu görülmektedir. Bazı gruplar “küçük ölçek”, “mahalle ölçeği” gibi, özellikle çalışmayı tercih ettikleri mekânsal ölçekler olduğunu belirtmektedir. Bazı gruplar ise mekânsal ölçeklerle kendilerini sınırlandırmamaktadır. Ölçek çeşitliliği grupların özgün deneyimler ortaya çıkarmasını sağlamaktadır ancak çalışma yapılan ölçeğe özgü deneyimlerin farklı ölçeklere nasıl taşınabileceği konusu yeteri kadar tartışılmamaktadır.

Türkiye'de son yıllarda toplumsal hareketler alanında sık kullanılan kolektif kavramı da grupların sözcük dağarcıklarında yer bulmaktadır. Kavram, birlikte üretmeye işaret etmenin yanı sıra örgütlenmede ve karar alma mekanizmalarında demokrasiye ilişkin yeni arayışların da göstergesi haline gelmektedir. Bu arayışlar, dönemin kentsel muhalefetindeki tartışmalarla ve deneyimlerle de kimi paralellikler taşımaktadır. Öte yandan birlikte üretimin emek ve aidiyet konularında çeşitli açmazlar da içerdiği ortaya çıkmaktadır. Keza çoğu grupta örgütlenmek ya da gruplarının üye sayısını artırmak öncelik değildir ve üye/ katılımcı/ gönüllü sayıları esnek bırakılmaktadır. Grupların tümünde, çalışmaların merkezinde birkaç kişinin bulunduğu ve bu kişilerin bir nevi tutkal işlevi gördükleri anlaşılmaktadır. Bu durumun, çalışmaların sürekliliğini sağlama konusunda olumsuzluklar yaratabildiği görülmektedir.

Değerlendirme

2000'li yıllarda mimarlık ve planlamanın eleştirel pratiklerinin deneyimleri, dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi Türkiye'de de mekân siyasetinin artan önemi doğrultusunda önemli tartışma başlıklarını ve potansiyelleri barındırmaktadır. Ele alınan grupların “başka türlü” bir mimarlık ve planlama arayışıyla çalışmalarını farklı toplumsal kesimlere dönük ola-

rak sürdürdükleri, yaklaşım ve yöntemlerinin ise çalışma konuları, ölçekleri ve ilgi alanlarındaki topluluklar özelinde farklılaştığı görülmektedir. Grupları ortaklaştıran en önemli özellik, disiplin sınırlarını aşan eleştirel çalışmalarıdır. Kimi grupların bünyesinde farklı disiplinlerden üyelerin/ gönüllülerin yer aldığı, kimi grupların da farklı disiplin alanlarıyla ortak çalışmalarda bulunmaya özel bir önem verdiği görülmektedir. Ayrıca mücadele, dayanışma ve kolektif kavramlarının grupların sözcük dağarcığındaki yerleri izlendiğinde; tartışmalarının ve pratiklerinin güncel toplumsal tartışmalarla ilişkilendiği, çeşitli toplumsal aktörlerle kesiştiği ve farklı alanların kavramsal dağarcığından beslendiği fark edilmektedir.

Öte yandan tüm grupların kentsel muhalefet aktörleriyle çeşitli ilişkiler kurmakla birlikte bağımsız kalmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bağımsız kalma tercihi her grubun kendi özgün nedenleri ile açıklanabilir ancak “başka türlü” ifadesinde ortaklaşan arayışlar, bu tercih konusunda da önemli bir ortaklık yaratmaktadır. “Başka türlü” arayışının, kimi gruplar için “başka bir dünya” özlemi ile birleşmekle birlikte, temel olarak mevcut mimarlık ve planlama pratiğine yönelik eleştirileri içerdiği görülmektedir. Gruplarda yer alan mimarların ve plançıların çoğunun eğitim hayatında başlayan sorgulamaları meslek hayatına da taşınmaktadır. Grupların bir kısmının kuruluşuna üniversitelerde öğrenciler ve/veya akademisyenler tarafından oluşturulan eleştirel zeminler vesile olmaktadır. Ancak grupların tümü; okullarda öğretilen, meslek pratiğinde beklenen, dolayısıyla meslek odaları gibi mesleki örgütlenmelere de yansıyan kimi mimarlık ve planlama yaklaşımlarını benimsememektedir.

Grupların gündemlerinde neoliberal kentleşmenin getirdiği mekânsal ve mesleki dönüşümler önemli bir yer tutmaktadır. Mesleklere dair sınırları ve iş bölümlerini hiyerarşik bulan, mimarlık ve planlama pratiğinin uzmanların egemenliğinde sürdürülmemesi gerektiğini savunan yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Grupların tümü için çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan ürünler kadar üretim sürecinin nasıl gerçekleştiği de son derece önemlidir. Tartışmalarında; üretim sürecine kullanıcıların/toplulukların katılımı, üretim sürecinde hiyerarşik ilişkiler kurulmaması, üretim süreci için gerekli emeğin nasıl verileceği gibi başlıklar bulunmaktadır. Grupların sürdürdükleri bu tartışmalar, mekânın yanı sıra akademi ve emek

alanlarına da ilişkin olarak 2000’li yıllara özgü krizlere yanıt üretme potansiyelini taşımaktadır.

Öte yandan grupların geliştirdikleri yöntemler ile “küçük ölçekli”, “mahalle ölçeği” gibi ifadelerle tanımlanan çalışma ölçekleri, mekân etrafında örülen mücadeleleri güçlendirme konusunda önemli potansiyellere sahiptir. Özellikle belirli bir mekân etrafında örülen mücadelelerin (örneğin Gezi Parkı direnişi, Haydarpaşa Dayanışması vb.) süreklilik gibi sorunlarına rağmen önemli bir örgütlülük kapasitesi sağladığı ve çeşitli kazanımlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu mücadelelerde mimarlık ve planlamanın uzmanlık bilgisi; mekâna dair bilginin üretimi ve paylaşımının yanı sıra fiziksel mekâna dair önerileri ve müdahaleleriyle de önemli katkılar sağlamaktadır. Belirli bir mekân etrafında örgütlenen ve mücadele eden topluluklarla birlikte geliştirilen mimarlık ve planlama pratikleri; konut, ortak alan ve kent ölçeğine genişleyebilecek çeşitlilikte planlama, tasarım ve uygulama süreçlerinin kurgulanması için model olabilecek deneyimlere sahiptir. ■

Öncül Kırılgiç, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Murat Cemal Yalçınan, Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Notlar

1. Bu çalışma, MSGSÜ Şehircilik Doktora Programı’nda Prof. Dr. Murat Cemal Yalçınan ve Doç. Dr. Begüm Özden Fırat danışmanlığında 2022 yılında tamamlanan “Başka Türlü”: 2000 Sonrası Mekân Siyasetinde Mimarlık ve Planlamanın Eleştirel Pratikleri başlıklı doktora tezinden derlenmiştir.
2. Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı dönemlerde karşılaştığımız bu tür pratiklerin sadece fiziki mekâna odaklandıkları, tekil örnekler yaratmaktan öteye gidemedikleri, toplumsal güç ilişkilerini göz ardı ettikleri gibi eleştiriler de söz konusudur (Hancox, 2014; Hatherley, 2016; Namias, 2016).
3. Bu çalışma kapsamında mekân siyaseti ifadesi önemli bir alan kaplamakla birlikte ontolojik olarak tanımlanmasına ilişkin ayrıntılı bir tartışmaya odaklanılmamakta, kavram Massey’in kuramsal tartışmaları doğrultusunda kullanılmaktadır.
4. Kentsel ittifaklar kavramı spesifik neoliberal şehircilik projeleri karşısında meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve inisiyatifleri, akademisyenler, sanatçılar, vatandaşlar tarafından oluşturulan ve genelde ilgili projeye karşı çıkış dönemiyle sınırlı ömrü olan muhalif koalisyonları ifade etmektedir. Haydarpaşa Dayanışması ve Emek Bizim en çok bilinen örnekleridir.
5. Gruplar, kuruluş yılı sırasına göre aktarılmıştır. Gruplarla ilgili detaylı bilgi sağlayan tüm referanslara burada yer verilmemiştir ancak 2017 yılında TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından düzenlenen ve ele alınan grupların beşinin yer aldığı *Dayanışma Mimarlığı Serjisi* kitabının önemli bir kaynak olduğu belirtilmelidir.
6. Düzce Umut Atölyesi çalışmaları hakkında önemli tartışmalar açan bir kaynak olarak: Gümüş, H. (2017) *Toplumsal Mekân Üretiminde Müsterekleştirme Pratikleri: Düzce*

Umut Evleri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Kaynaklar

- Akpınar, İ. Y. ve Aysev, E. (2011) "Küreselleşen İstanbul'da Bir Sosyal Aktör Olarak Mimarın Rolü", *Dosya*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Sayı: 27, s.46-52.
- Aykaç, G. ve Sert, E. (2018) "Türkiye'de Mimarlığın Emek Süreçlerini Yeniden Tartışmak", *Moment Journal*, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Sayı: 5(2), s.219-237.
- Baş, Y. (2006) "Planlama-Mimarlık İlişkisi Yeniden Tanımlanırken...", *Planlama Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Sayı: 38, s.7-14.
- Cupers, K. (2014) "Where is the social project?", *Journal of Architectural Education*, Vol. 68(1), s.6-8.
- Gümüüş, H. (2017) *Toplumsal Mekân Üretiminde Müşterekleştirme Pratikleri: Düzce Umut Evleri*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Hancox, D. (2014) "Enough Slum Porn: The Global North's Fetishisation of Poverty Architecture must End", *Architectural Record*: <https://www.architectural-review.com/essays/enough-slum-porn-the-global-norths-fetishisation-of-poverty-architecture-must-end> (Erişim Tarihi: 30.04.2022)
- Harvey, D. (2013) *Asi Şehirler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hatherley, O. (2016) "The cult of self-build and do-it-yourself won't solve the housing crisis", *Dezeen*: <https://www.dezeen.com/2016/01/29/opinion-owen-hatherley-social-mass-housing-versus-self-build-idealism-walter-segal/> (Erişim Tarihi: 30.04.2022)
- Hou, J. (2020) "Guerrilla urbanism: urban design and the practices of resistance", *URBAN DESIGN International*, Vol. 25(2), s.117-125.
- Lefebvre, H. (2014) *Mekânın Üretimi*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Martínez López, M. A. (2019) "Framing Urban Movements, Contesting Global Capitalism and Liberal Democracy", *Contested Cities and Urban Activism*, Springer Singapore, s.25-45.
- Massey, D. (1994) *Politics and Space/Time. Space, Place, and Gender* içinde (s.249-272). University of Minnesota Press.
- Massey, D. (2005) *For Space*, SAGE Publications, London.
- Massey, D. (2016) "Radikal Demokrasiyi Mekân Üzerinden Düşünmek", *Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 84, s.36-44.
- Merrifield, A. (2015) *Karşılaşma Siyaseti*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Namias, O. (2016) "Half a good home isn't enough", *Le Monde diplomatique*: <https://mondediplo.com/2016/04/14architecture> (Erişim Tarihi: 30.04.2022)

- Penpeciöglü, M. ve Taşan-Kok, T. (2016) "Alienated and politicized? Young planners' confrontation with entrepreneurial and authoritarian state intervention in urban development in Turkey", *European Planning Studies*, Vol. 24(6), s.1037-1055.
- Sager, T. (2016) "Activist planning: a response to the woes of neo-liberalism?" *European Planning Studies*, Vol. 24(7), s.1262-1280.
- Stavrides, S. (2017) "Brezilya Kent Hareketleri: Kenti Müşterek Olarak Yeniden İcat Etmek", *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, Metis Yayınları, İstanbul, s.234-250.
- Stavrides, S. (2018) *Müşterek Mekânlar*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F. ve Rodriguez, A. (2002) "Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy", *Antipode*, Vol. 34(3), s.542-577.
- Türkün, A. ve Ünsal, B., Ö. (2014) "Neoliberal Kentsel Dönüşüm-Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme", *Mülk, Mahal, İnsan - İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.17-42.
- Yalçınan, M. C., Çalışkan, C., Çalgın, K. ve Dündar, U. (2014) "İstanbul Dönüşüm Coğrafyası", *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Yalçınan, M. C. ve Çavuşoğlu, E. (2011) "Sulukule'den Arda Kalan: Yenileme Sürecinin Öğretileri ve Yenilikçi Muhalefet Pratikleri", *Toplumbilim Dergisi*, Sayı: 26, s.129-145.

"Another Way" of Architecture and Planning in Post 2000s Turkey Space Politics

The neoliberal urbanism of post 2000s brought agendas such as large-scale urban transformation and mega projects. In this period, architecture and planning, which quickly engaged with the neoliberal urbanism has been largely criticized. But still, there are significant critical practices of architecture and planning which turns its face to social and spatial inequality. This article aims to discuss the critical practices of architecture and planning in space politics with focusing to six groups in Turkey's post 2000s: Another Kind of Workshop, Solidarity Studio, Düzce Hope Studio, Architecture for All Association, The Assembly of Architects, and Plankton Project. They made an impact on architecture and planning with their critical practices which are beyond the commonly used methods of architecture and planning.